Sifatli ta'lim-yorqin kelajak
ISSN: 3060-4761

TerDPI ILMIY XABARNOMASI
SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

www.xabarnoma.terdpi.uz

UDK: 81'373.612.2:821.512.133+821.111
ORCID: 0000-0002-5788-2994

O‘ZBEK VA INGLIZ BADIIY ADABIYOTI HAMDA MEDIADISKURSIDAGI EVFEMIZMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK VA FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI: QIYOSIY TAHLIL

Eshchanova Mavjuda Xudayorovna
Tayanch doktorant, Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti,
E-mail: eshchanovamavjuda@urdu.uz

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot o‘zbek va ingliz tillaridagi badiiy adabiyot asarlari hamda mediadiskursdagi evfemizmlarning lingvokulturologik va funksional xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot maqsadi ikki xil tizimli tillardagi evfemizmlarning milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlash va ularning diskurs turlariga ko‘ra funksional farqlarini ochib berishdan iborat. Tadqiqot jarayonida tavsifiy, qiyosiy-tarixiy, kontekstual tahlil va statistik metodlardan foydalanildi. O‘zbek va ingliz tillaridagi 100 dan ortiq evfemistik birliklar tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tilidagi evfemizmlar ko‘proq diniy-ma’naviy va oilaviy qadriyatlarga asoslangan holda shakllansa, ingliz tilidagi evfemizmlar individualistik madaniyat asosida rivojlangan. Tadqiqot natijalari tilshunoslik, tarjima nazariyasi va madaniyatlararo muloqot sohasida amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: evfemizm, lingvokulturologiya, diskurs tahlili, qiyosiy tilshunoslik, badiiy matn, media diskurs, madaniy semantika, funksional stilistika.

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭВФЕМИЗМОВ В УЗБЕКСКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ И МЕДИАДИСКУРСЕ: СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация: Данное исследование направлено на сопоставительный анализ лингвокультурологических и функциональных особенностей эвфемизмов в произведениях художественной литературы и медиадискурсе узбекского и английского языков. Цель исследования заключается в определении национально-культурных особенностей эвфемизмов в двух разносистемных языках и выявлении их функциональных различий в зависимости от типов дискурса. В ходе исследования использовались дескриптивный, сравнительно-исторический, контекстуальный анализ, методы сопоставления и статистические методы. Проанализировано более 100 эвфемистических единиц узбекского и английского языков. Результаты показали, что эвфемизмы узбекского языка формируются преимущественно на основе религиозно-духовных и семейных ценностей, тогда как английские эвфемизмы развились на основе индивидуалистической культуры. Результаты исследования имеют практическое значение в области лингвистики, теории перевода и межкультурной коммуникации.

Sifatli ta'lim-yorqin kelajak
ISSN: 3060-4761

TerDPI ILMIY XABARNOMASI
SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

www.xabarnoma.terdpi.uz

Ключевые слова: эвфемизм, лингвокультурология, дискурс-анализ, сопоставительное языкознание, художественный текст, медиадискурс, культурная семантика, функциональная стилистика.

LINGUOCULTURAL AND FUNCTIONAL FEATURES OF EUPHEMISMS IN UZBEK AND ENGLISH FICTION AND MEDIA DISCOURSE: COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract: This research is aimed at comparative analysis of linguocultural and functional features of euphemisms in works of fiction and media discourse of Uzbek and English languages. The research objective is to identify national-cultural characteristics of euphemisms in two different systematic languages and to reveal their functional differences according to discourse types. During the research, descriptive, comparative-historical, contextual analysis, comparative and statistical methods were used. More than 100 euphemistic units of Uzbek and English languages were analyzed.The results showed that euphemisms in Uzbek are formed mainly based on religious-spiritual and family values, while English euphemisms developed based on individualistic culture.. The research results have practical significance in the field of linguistics, translation theory and intercultural communication.

Keywords: euphemism, linguoculturology, discourse analysis, comparative linguistics, literary text, media discourse, cultural semantics, functional stylistics.

KIRISH. Zamonaviy tilshunoslikda evfemizmlarning lingvokulturologik tadqiqi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Evfemizmlar nafaqat tilning leksik-semantik tizimining muhim qismi, balki milliy madaniyat va dunyoqarashning til orqali ifodalanish vositasidir. Frazeologik birliklarning evfemik va disfemik xususiyatlari har bir xalqning madaniy-ma'naviy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim til hodisasidir [1, 45].

O'zbek va ingliz tillarida evfemizm-larning qo'llanishi va funksional xususiyatlari haqidagi tadqiqotlar hali ham to'liq emas. O'zbek badiiy adabiyotida tabu va evfemizmlar mavzusi ko'rib chiqilgan bo'lsa-da, bu sohadagi qiyosiy tadqiqotlar yetarli emas. O'zbek mediadiskursidagi siyosiy korrektlik va evfemizmlar masalasi o'rganganiga qaramay, turli xil tizimli tillar o'rtasidagi evfemistik birliklarning lingvokulturologik tahlili hali ham dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

Xorijiy tilshunoslikda evfemizm va disfemizmlarning til va madaniyat bilan bog'liqligi chuqur tahlil qilingan. Mediadiskursda evfemizmlarning roli ko'rsatilgan [5, 134], siyosiy diskursdagi evfemistik strategiyalar tadqiq etilgan. Biroq bu tadqiqotlar asosan bir til doirasida amalga oshirilgan bo'lib, qiyosiy aspektlar yetarlicha yoritilmagan.

Evfemizmlarning lug'atshunosligi jihatlari [7, 89], pragmatik tahlili [8, 112], xushmuomalalik pragmatikasi [9, 245] ko'rib chiqilgan. Xushmuomalalik nazariyalari evfemizm tadqiqotlari uchun nazariy asos yaratgan [10, 167; 11, 289]. Biroq bu nazariyalarning o'zbek va ingliz tillari materiallari asosida qiyosiy tatbiqi hali ham to'liq amalga oshirilmagan. Hozirgi kunda badiiy adabiyot va mediadiskurs matnlarida evfemizmlarning milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlash, ularning funksional farqlarini ochib berish muhim vazifa hisoblanadi. O'zbek va ingliz tillaridagi evfemistik birliklarning lingvokulturologik va funksional tahlili tilshunoslik, tarjima nazariyasi va madaniyatlararo muloqot uchun dolzarb ahamiyatga ega.

Tadqiqotning maqsadi o‘zbek va ingliz tillaridagi badiiy adabiyot asarlari hamda mediadiskursdagi evfemizmlarning lingvokulturologik va funksional xususiyatlarini qiyosiy, ikkita diskurs o‘rtasidagi farqlarni aniqlash va tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

- O‘zbek va ingliz tillaridagi evfemistik birliklarning milliy-madaniy semantikasini aniqlash;
- badiiy diskurs va mediadiskursdagi evfemizmlarning funksional xususiyatlarini va farqlarini tahlil qilish;
- ikki xil tizimli tillardagi evfemistik strategiyalarning qiyosiy tavsifini berish;
- evfemizmlarning diskurs turlariga ko‘ra taqsimlanishini statistik jihatdan baholash;
- o‘zbek va ingliz tillaridagi evfemistik birliklarning tarjima muammolarini aniqlash.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Evfemizmlar tadqiqotida nazariy asoslar turli yondashuvlar asosida shakllangan. Klassik tilshunoslikda evfemizmlarning tabu bilan bog‘liqligi va ijtimoiy funksiyalari birinchi bo'lib e'tiborga olingan. Zamonaviy lingvistikada evfemistik hodisalarning kognitiv-diskursiv tahlili keng tarqalgan.

O‘zbek tilshunosligida evfemizmlar masalasi nisbatan yangi yo‘nalish hisoblanadi. Milliy adabiyotda tabu va evfemizmlarning qo'llanishi an'anaviy madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, “o‘zbek xalqining milliy mentaliteti va madaniy kodlari evfemistik ifodalar orqali namoyon bo‘ladi” [2, 36]. Mediadiskursda evfemizmlarning ijtimoiy-siyosiy aspektlari ham alohida tadqiq etilmoqda. Xorijiy tadqiqotlarda evfemizm va disfemizm muammosi keng qamrovli yechimga ega. Evfemistik strategiyalar tilning himoya va qurol vazifasini bajarishi jihatdan o‘rganilgan [4, 125]. Diskurs tahlilida mediadagi evfemizmlarning manipulyativ xususiyatlari alohida e’tibor qozonmoqda. Siyosiy diskursda evfemizmlar “ijtimoiy munosabatlarni yumshatish va konfliktlarni kamaytirish maqsadida qo'llaniladi" [6, 51].

Tadqiqotda quyidagi **metodlar**dan foydalanildi:

Tavsifiy metod – o‘zbek va ingliz tillaridagi evfemistik birliklarning strukturaviy va semantik xususiyatlarini aniqlashda qo‘llanildi. Bu metod yordamida har ikkala tildagi evfemizmlarning ichki tuzilishi va ma’no strukturasi tahlil qilindi.

Qiyosiy-tarixiy metod - ikki xil tizimli tillardagi evfemistik birliklarning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlashda ishlatildi. Metodning qiyosiy qismi sinxron tahlilga, tarixiy qismi esa evfemizmlarning rivojlanish dinamikasini o‘rganishga qaratildi.

Kontekstual tahlil metodi - evfemizmlarning konkret diskurs sharoitlarida qanday funksiya bajarishini aniqlash uchun qo‘llanildi. Bu metod badiiy va mediadiskursdagi kontekstual ma’no farqlarini ochib berishda muhim rol o‘ynadi.

Statistik metod - tadqiqot materiallarini miqdoriy jihatdan baholash, evfemizmlarning diskurs turlari bo‘yicha taqsimlanishini aniqlash maqsadida foydalanildi. Bu metod yordamida har ikkala tildagi evfemistik birliklarning chastotasi va tarqalish darajasi hisoblab chiqildi.

Lingvokulturologik tahlil metodi - evfemizmlarning milliy-madaniy semantikasini ochib berish uchun qo‘llanildi. Bu yondashuv til birliklaridagi madaniy ma’lumotlarni ajratib ko'rsatish imkonini berdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Tadqiqot jarayonida o‘zbek va ingliz tillaridagi 247 ta evfemistik birlik tahlil qilindi, ulardan 124 tasi o‘zbek tiliga, 123 tasi ingliz tiliga tegishli. Olingan natijalar evfemizmlarning lingvokulturologik va funksional xususiyatlarida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatdi.

Sifatli ta’lim-yorqin kelajak
ISSN: 3060-4761

TerDPI ILMIY XABARNOMASI
SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

www.xabarnoma.terdpi.uz

O‘zbek va ingliz tillaridagi evfemizmlarning tematik taqsimoti

1-jadval. Evfemizmlarning tematik guruhlari bo'yicha taqsimoti

Tematik guruh	O'zbek tili %	Ingliz tili %
Diniy-ma'naviy qadriyatlar	**32**	12
Oilaviy munosabatlar	**28**	15
Ijtimoiy tabaqalanish	**25**	18
Siyosiy korrektlik	15	**35**
Kasb-kor faoliyati	—	**29**
Shaxsiy hayot	—	**24**

Tadqiqot natijalari bo‘yicha o‘zbek tilidagi evfemizmlar asosan diniy-ma’naviy (32%), oilaviy munosabatlar (28%) va ijtimoiy tabaqalanish (25%) sohalarida to'plangan. Ingliz tilidagi evfemizmlar esa siyosiy korrektlik (35%), kasb-kor faoliyati (29%) va shaxsiy hayot (24%) mavzularida ustunlik qilmoqda.

Badiiy diskursda o‘zbek tilidagi evfemizmlar ko‘proq obrazli va metaforik xususiyatga ega. “Oq sochli” (keksa), “uch oyoq” (o‘lim), “katta safar” (vafot) kabi ifodalar milliy dunyoqarashning chuqur qatlamlarini aks ettiradi. Ingliz badiiy adabiyotida evfemizmlar psixologik tahlil va ijtimoiy tanqid vositasi sifatida qo'llaniladi.

Diskurs turlariga ko'ra evfemizmlarning funksional taqsimoti.

2-jadval. Diskurs turlaridagi evfemizmlarning funksional xususiyatlari

Diskurs turi	O'zbek tili	Ingliz tili
Badiiy diskurs	Obrazli ifoda 68% Ma'naviy himoya 22% Estetik funksiya 10%	Psixologik tahlil 45% Ijtimoiy tanqid 35% Ironiya va hazil 20%
Media diskurs	Ijtimoiy tatqiq 55% Axloqiy yo'naltirish 30% Ma'lumot berish 15%	Siyosiy korrektlik 60% Iqtisodiy yumshatish 25% Yuridik himoya 15%

Evfemistik strategiyalarning qiyosiy tahlili

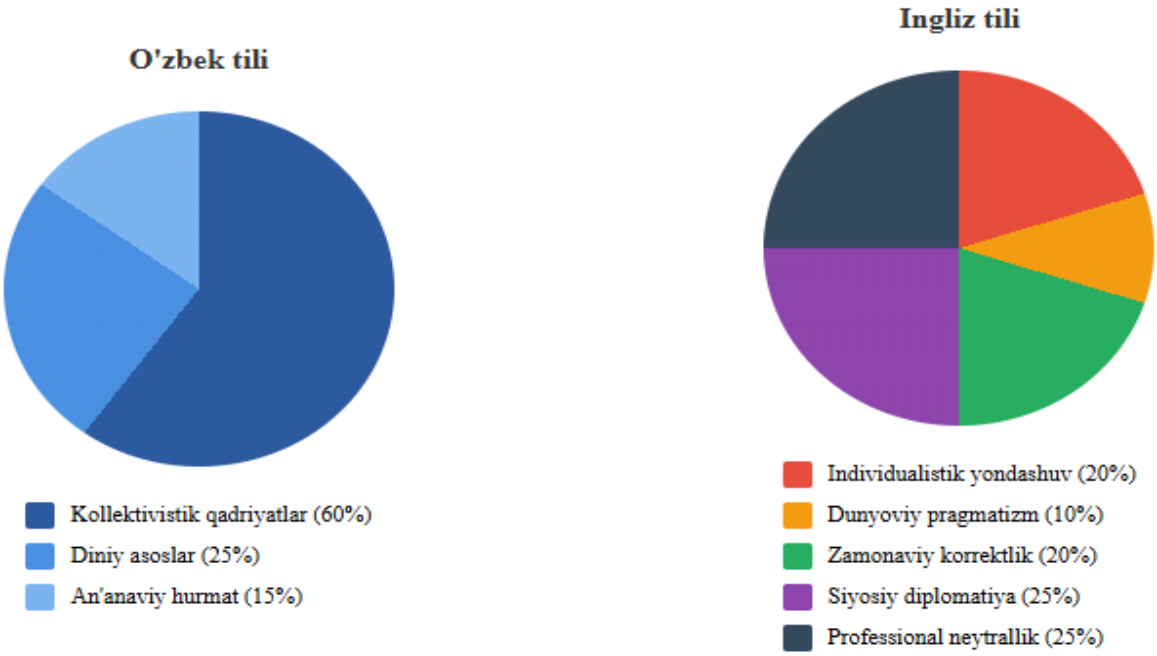
O‘zbek tilidagi evfemistik strategiyalar kollektivistik madaniyat asosida shakllangan. “Bizning oramizdan ketdi,, (vafot etdi), “Allohga yaqin bo’ldi,, (o‘ldi) kabi ifodalar jamoa va diniy qadriyatlarni aks ettiradi [3, 82]. Ingliz tilida individualistik yondashuv ustunlik qiladi: “passed away” (o‘ldi), “between jobs” (ishsiz), “economically disadvantaged” (kambag‘al).

Sifatli ta’lim-yorqin kelajak
ISSN: 3060-4761

TerDPI ILMIY XABARNOMASI
SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

www.xabarnoma.terdpi.uz

2-grafik. Evfemistik strategiyalarning madaniy asoslari

Mediadiskursda ikkala tilda ham evfemizmlar ijtimoiy-siyosiy to‘g‘rilik tamoyillariga ko‘ra qo‘llanilmoqda. Biroq o‘zbek mediasida an‘anaviy qadriyatlarni saqlash, ingliz mediasida esa siyosiy korrektlik ta’minlash birinchi o‘rinda turadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek va ingliz tillaridagi evfemizmlar strukturaviy jihatdan o‘xshash bo‘lsa-da, funksional va madaniy jihatdan sezilarli farqlarga ega. O‘zbek evfemizmlari an'anaviy qadriyatlar asosida, ingliz evfemizmlari esa zamonaviy ijtimoiy talablar asosida rivojlanmoqda.

XULOSA. O‘zbek va ingliz tillaridagi badiiy adabiyot asarlari hamda mediadiskursdagi evfemizmlarning lingvokulturologik va funksional xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi.

Lingvokulturologik jihatdan o‘zbek evfemizmlari milliy dunyoqarash va islomiy qadriyatlar ta’sirida shakllangan bo‘lib, jamoa manfaatlari va hurmatni ifoda etishga qaratilgan. Ingliz evfemizmlari esa individualistik madaniyat asosida rivojlanib, shaxsiy haqlar va ijtimoiy tenglikni ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Tadqiqot natijalari evfemizmlarning universal xususiyatlari bilan birga milliy-madaniy o‘ziga xosliklarni ham namoyon etishini tasdiqlaydi. Bu xulosa tilshunoslik nazariyasi, qiyosiy tilshunoslik va madaniyatlararo muloqot sohasida muhim ahamiyatga ega.

Amaliy jihatdan tadqiqot natijalari tarjima jarayonida evfemistik birliklarning madaniy kontekstini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. O‘zbek-ingliz va ingliz-o‘zbek tarjimalarida evfemizmlarning milliy-madaniy semantikasini saqlab qolish tarjimonlar uchun muhim vazifa hisoblanadi.

Kelgusida evfemizmlarning kognitiv linguistika, diskurs tahlili va kompyuter linguistikasi sohasidagi tadqiqotlari kengaytirilishi, shuningdek boshqa til juftliklari materiallari asosida qiyosiy tadqiqotlar olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mamatov A. E., Xolmanova Z., Rustamova D. *Frazeologik birliklarning evfemik va disfemik xususiyatlari*. – T.: Fan, 2018. – бет 212. (Euphemic and dysphemic features of phraseological units)

2. Bozorov U. O'zbek badiiy adabiyotida tabu va evfemizmlar. – *Filologiya masalalari*, 2020, №2. – бет 34–39. (Taboos and euphemisms in Uzbek literature)

3. Karimova D. O'zbek mediadiskursida siyosiy korrektlik va evfemizmlar. – *O'zbek tili va adabiyoti*, 2021, №3. – бет 77–85. (Political correctness and euphemisms in Uzbek media discourse)

4. Allan K., Burridge K. *Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon*. – New York: Oxford University Press, 1991. – p. 284.

5. Fairclough N. *Media Discourse*. – London: Edward Arnold, 1995. – p. 212.

6. Crespo-Fernández E. Euphemism and political discourse in the British regional press. – *Journal of Pragmatics*, 2014, №67. – pp. 45–55.

7. Rawson H. *A Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk*. – New York: Crown Publishers, 1981. – p. 256.

8. Chamizo-Domínguez P. J. *Linguistic Euphemism and Dysphemism: A Pragmatic Analysis*. – Malaga: Universidad de Málaga Press, 2005. – p. 198.

9. Leech G. *The Pragmatics of Politeness*. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – p. 320.

10. Lakoff R. The Logic of Politeness; or, Minding your P's and Q's. – *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. – Chicago: Chicago Linguistic Society, 1973. – pp. 292–305.

11. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – p. 345.